

МЕЛЕХ
Любомира Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-
правових дисциплін
Інституту права
Львівського державного університету
внутрішніх справ (м. Львів, Україна)
e-mail: lmelekh@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2936-8426>

МЕЛЕХ
Богдан Володимирович,

кандидат наук з державного управління,
доцент,
доцент кафедри права
Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнології
імені С. З. Гжицького
e-mail: bogdanmelekh@meta.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3125-0163>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ МЕТОДІВ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ

ВСТУП. Під методом примусового виконання юрисдикційних рішень науковці-процесуалісти розуміють сукупність нормативно-визначених прийомів та способів впливу органів примусового виконання і осіб, що мають делеговані повноваження у сфері виконавчого провадження на сторін та учасників провадження, що здійснюються в межах їх компетенції з метою забезпечення своєчасного і повного виконання юрисдикційного рішення, а також дотримання законодавства про виконавче провадження. Методи примусового виконання забезпечують вплив на сторін виконавчого провадження, метою якого є вирішення питань організаційного

значення та створення умов для повного і своєчасного виконання рішення.

Окремих аспекти методів примусового виконання рішень є предметом дослідження широкого кола учених-процесуалістів сьогодення таких як: Щербак С.В., Фурса С.Я., Павлушина А.О., Зейкана Я.П., Верба О.Б., Ляшенко Р.О., Дем'янова О.В.

Метою даного дослідження є висвітлення окремих аспектів методів примусового виконання рішень.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ. Під методом примусового виконання рішень будемо розуміти сукупність нормативно-

визначених способів впливу та прийомів органів примусового виконання та осіб, що мають делеговані повноваження у сфері виконавчого провадження на сторін та учасників провадження, що здійснюються в межах їх компетенції з метою забезпечення своєчасного і повного виконання юрисдикційного рішення, а також дотримання законодавства про виконавче провадження. У запропонованому визначенні свідомо не йдеться про виконавчо-розпорядчу природу методів примусового виконання, адже вони можуть поєднувати у собі іншу, зокрема економічну чи психологічну природу.

Аналізуючи сферу адміністративно-правового регулювання, учений Криволапчук В.О. приходить до висновку, що для демократичних держав характерним є збільшення кількості випадків, коли встановлюється рівність взаємних вимог і відповідна рівність обов'язків за належного юридичного захисту сторін адміністративних правовідносин. Забезпечення подібної рівноцінності повинно становити одну з найважливіших характеристик адміністративно-правового регулювання, що тісно пов'язана із застосуванням диспозитивного методу. З огляду на зазначене сучасна трансформація методу адміністративного права засвідчує його змішану природу, тобто органічне поєднання в ньому типових ознак як імперативного, так і диспозитивного методів правового регулювання. Сьогодні диспозитивні засоби правового регулювання застосовуються дедалі більше, що обумовлено тенденцією децентралізації державного управління [1, с. 190].

Проблема поєднання імперативного та диспозитивного підходів у методології примусового виконання рішень є досить складним питанням, оскільки перед органами і особами, що здійснюють примусове виконання рішень стоїть важливе завдання (реалізація принципу обов'язковості виконання рішень), яке у більшості випадків вимагає застосування примусових заходів, характерними рисами яких є імперативність та формалізованість. За таких умов складно врівноважити процесуальні можливості керуючого та керованого суб'єктів. Під час дослідження окремих методів примусового виконання, з'ясуємо, чи забезпечив законодавець таку рівноцінність в межах системи виконавчого провадження.

Як зазначає Ф. В. Бортняк, адміністративні методи діяльності у сфері примусового виконання рішень об'єктивно за формою слід поділити на два найбільш характерні види, що застосовуються при здійсненні внутрішньосистемної, тобто організаційної діяльності щодо успішного функціонування суб'єктів примусового виконання рішень, та зовнішньосистемної діяльності, котра пов'язана з виконанням функцій, покладених на органи і осіб щодо примусового виконання рішень [2, с. 132]. Перші забезпечують вплив на сторін виконавчого провадження, метою якого є вирішення питань організаційного значення: сплата виконавчого збору та авансового внеску; прийняття та належне оформлення всіх процесуальних рішень; ведення електронного документообігу (у тому числі забезпечення функціонування автоматизованої системи виконавчого провадження та Єдиного реєстру боржників) тощо. Зі свого боку другі забезпечують безпосередній вплив на сторін з метою повного та своєчасного виконання рішення, тобто це методи, пов'язані з вжиттям заходів щодо розшуку боржника та його майна, проведенням виконавчих дій, зверненням стягнення на майно (кошти) боржника, реалізацією арештованого майна.

Вбачається, що такий поділ слід застосувати і до інших методів примусового виконання, адже їх мета також співпадає з метою реалізації адміністративних методів, однак вони різняться за змістом та процесуальною формою. В теорії адміністративного права загальноновизнаними є такі методи: переконання та примус, встановлення заборон та надання дозволів; координація та реординація, реєстрація, стимулювання, метод адміністративного договору [3, с. 35].

Усі вказані методи, окрім адміністративного договору, реалізуються в межах системи виконавчого провадження, тому проаналізуємо їх зміст та нормативно-правове закріплення у законодавстві про примусове виконання рішень. Розглянемо, проаналізувавши деякі з них.

Метод переконання у вітчизняній науці адміністративного права визначається як засіб підвищення правової культури, формування правильних установок, прищеплення практичних навичок у здійсненні тих чи інших дій, що вимагають самостановлення; як система заходів

виховного і заохочувального характеру, спрямованих на формування в об'єкті управління звички добровільно виконувати вимоги правових норм; як комплекс заходів впливу на поведінку людей з метою формування у них правильних переконань; як психологічний вплив, у процесі якого особа добровільно схиляється до думки суб'єкта правового впливу, свідомо привласнюючи цю думку як особисту цінність; як особливий засіб правового впливу, який полягає в тому, щоб суб'єкти додержувалися певних вимог унаслідок їх внутрішнього визнання, а не через сліпе підкорення велінням влади. Більш докладно це питання висвітлено у праці С. Л. Дембіцької [4, с. 131-135].

У виконавчому провадженні метод переконання реалізується шляхом надання боржникові права на добровільне виконання рішення. Аналіз законодавства дозволяє припустити, що реалізація методу переконання не врегульована на нормативно-правовому рівні, а переважно визначається існуючими у суспільстві соціальними нормами. Спроба законодавчого визначення окремих аспектів реалізації цього методу є невдалою. Наприклад, ст. 7 Закону № 1404-VIII має назву «Добровільне виконання рішень про стягнення періодичних платежів», натомість її норми передбачають право стягувача самостійно надіслати виконавчий документ підприємству, установі, організації, фізичній особі-підприємцю, фізичній особі, яка нараховує боржнику заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи. Останні, у свою чергу, повинні зробити відповідні відрахування з цих доходів, розмір яких визначено у ст. 70 Закону № 1404-VIII [5].

Тобто, вказана стаття регулює не добровільне виконання, а примусове виконання без залучення уповноважених органів і осіб, що аж ніяк не пов'язане із формуванням у боржника свідомої позиції щодо необхідності виконання приписів юрисдикційного рішення. Добровільність здебільшого може бути віднесена до дій підприємств, установ, організацій та осіб, які можуть зробити відповідні відрахування із доходів боржників, утім вона також є достатньо умовною, оскільки вказані суб'єкти повністю усвідомлюють, що у разі відмови зробити відрахування при зверненні стягувача, виконавець, так чи інакше, покладе на них цей обов'язок

в рамках примусового виконання. Натомість, добровільність їх дій не може ототожнюватися з добровільністю дій боржника, адже вони особисто не мають зобов'язань перед стягувачем.

Таким чином, реалізація методу переконання у виконавчому провадженні має роз'яснювальний (рекомендаційний) характер і передбачає проведення бесід з боржником на предмет спонукання його добровільно виконати свої зобов'язання перед стягувачем. Основним аргументом у цих бесідах є відповідальність за невиконання рішення, а також існування можливості примусового виконання, в рамках якого боржник так чи інакше буде змушений виконати зобов'язання перед стягувачем. У цьому випадку ефективність системи виконавчого провадження повинна стати вирішальним важелем, який стимулюватиме боржника до добровільного виконання. Такі чинники, як зайвий бюрократизм при виконанні рішень, законодавча невизначеність окремих аспектів примусового виконання, відсутність дієвих механізмів впливу на боржника, лише формують у останнього зневагу до органів примусового виконання та стійку впевненість у їх безпорадності та функціональній обмеженості.

Вважаємо те, що для підвищення ефективності реалізації методу переконання у виконавчому провадженні доцільно запровадити практику підготовки стислих статистичних довідок для боржників, які будуть надаватися їм під час бесіди. У цих довідках має міститися інформація щодо кількості виконаних рішень за рік, реалізованого майна та стягнутого виконавчого збору, випадків притягнення до відповідальності за невиконання рішень тощо. Окремо у цій довідці повинна міститися інформація щодо переваг добровільного виконання (відсутність обов'язку сплати виконавчого збору; відсутність обмежень, пов'язаних з внесенням особи до Єдиного реєстру боржників; збереження ділової репутації; економія коштів та можливі судові витрати, які можуть виникнути під час примусового виконання рішень тощо).

Ця інформація буде корисною, оскільки боржник, зваживши всі можливі економічні, обмежувальні та репутаційні ризики, схилиться до добровільного виконання

рішення. Статистична інформація, що буде міститися у довідці, відобразатиме загальнодержавну практику примусового виконання рішень і щорічно складатися ДВС та Асоціацією приватних виконавців. Доцільно розмежувати такі довідки за двома основними критеріями: за суб'єктом, який виконує рішення (ДВС та приватні виконавці), а також за характером рішення (майнові та немайнові). Наприклад, якщо рішення, яке підлягає примусовому виконанню носить немайновий характер, а виконавчий документ пред'явлено приватному виконавцю, то боржник отримує довідку про статистику виконання приватними виконавцями рішень немайнового характеру.

Дещо іншим за змістом і завданнями є метод примусу, який також властивий адміністративно-процесуальній діяльності та широко використовується на практиці. Адміністративний примус слід розглядати як особливий, комплексний, поліструктурний різновид державно-правового примусу, тобто визначених нормами публічного права способів офіційного фізичного або психологічного впливу уповноважених державних органів, а у деяких випадках і громадських організацій, на фізичних та юридичних осіб у вигляді особистих, майнових, організаційних обмежень їх прав, свобод та інтересів у випадках вчинення цими особами протиправних діянь (у сфері відносин публічного характеру) або в умовах надзвичайних обставин в межах окремого, економного, спрощеного, оперативного адміністративного провадження задля досягнення багатоаспектної ретро-перспективної мети (превенції, припинення протиправних діянь, забезпечення провадження у справах про правопорушення, притягнення винних осіб до відповідальності, попередження) [6, с. 160].

На думку дослідниці С. Л. Дембіцької, примус забезпечує охорону, розвиток та зміцнення нормальних управлінських відносин, викорінення правопорушень, усунення наслідків, які можуть завдати шкоду державним або суспільним інтересам, він є засобом відновлення правомірного стану [4, с. 123]. В контексті виконавчого провадження переважно йдеться про шкоду, завдану інтересам держави або окремим представникам суспільства у вигляді невиконання вимог, що містяться

у юрисдикційному рішенні. Особою, яка завдала таку шкоду, безперечно слід вважати боржника, який своїми діями або бездіяльністю виявляє зневагу до принципу обов'язковості виконання рішень.

О. Р. Трещова, досліджуючи примус, виділяє в ньому такі основні ознаки: примус є специфічною формою правозастосовної діяльності; примус протиставлений вільному волевиявленню; примус являє собою зовнішній фізичний, організаційний, дисциплінарний та інший вплив на свідомість та поведінку суб'єктів; примус реалізується у вигляді відповідних заходів; фактичною підставою застосування заходів примусу є вчинення особою правопорушення, а також виникнення інших, небажаних для суспільства та держави правових аномалій; юридичною підставою є передбачення відповідного заходу в санкції правової норми; примус застосовується з метою захисту прав і законних інтересів особи, суспільства та держави; примус завжди є правовим, оскільки види примусових заходів встановлюються нормами права на рівні закону; застосування заходів примусу здійснюється в передбаченій законодавцем процесуальній формі; заходи примусу можуть бути застосовані не лише до фізичних, але і до юридичних осіб [7, с. 96-97].

У виконавчому провадженні, примус є засобом забезпечення своєчасного та повного виконання юрисдикційного рішення шляхом застосування до боржника обмежувальних примусових заходів у вигляді стягнень, арешту майна (коштів), вилучення предметів, розшуку боржника тощо. Примус у виконавчому провадженні повинен впливати не на правопорушення, а на його наслідки, тобто він є засобом впливу на правозобов'язаного суб'єкта, а не засобом припинення чи попередження правопорушень. На відміну від переконання, метод примусу достатньо чітко регламентований у законодавстві про виконавче провадження.

Вочевидь метод примусу застосовується тоді, коли переконання не дало бажаного результату, тобто відбувається трансформація характеру впливу на боржника з диспозитивного на імперативний, а процес виконання рішення з добровільного, переходить у стадію примусового. На користь цього

свідчить твердження В. А. Кузьменка, який у своєму дослідженні зазначає, що примус характеризується тим, що цей метод державного впливу є допоміжним, здійснюється на підставі переконання і тільки після застосування його заходів. Він застосовується до порівняно незначної кількості людей (осіб, які своїми діями або бездіяльністю порушують чинне законодавство) [8, с. 62]. Як наслідок, метод примусу виконує достатньо специфічну роль – він санкціонує передбачені законодавством механізми процесуального впливу, які за своєю природою є безальтернативними та цілеспрямованими, а за змістом – примусовими.

Досліджуючи природу юридичних заборон Н. Раданович зазначає, що специфіка забороняючих норм проявляється в процесі дослідження питання генези позитивного права, оскільки класифікація правових норм за способом впливу на поведінку людини (надання права, покладення обов'язку, заборона) відображає особливості утворення самого природного права. При цьому механізм первісного соціального регулювання, з якого «виросли» юридичні заборони, працював за схемою: «не можна – можна – потрібно», а серед його основних засобів домінуючу роль виконували заборони [9, с. 23]. Вбачається, що встановлюючи певні заборони, законодавець намагається завчасно передбачити протиправну поведінку правозобов'язаного суб'єкта та надати суб'єкту, що представляє інтереси держави й окремих громадян процесуальні можливості попередження такої поведінки.

Якщо виходити з того, що заборони пов'язані зі змістом адміністративно-процедурної діяльності, то у виконавчому провадженні їх встановлення спрямоване на: недопущення протиправного впливу сторін та учасників виконавчого провадження на хід примусового виконання; уникнення можливості здійснення операцій з майном (коштами) та об'єктами нерухомості, які ускладняють або унеможливають повне та своєчасне виконання рішення; попередження випадків ухилення сторонами від виконавчого провадження, зокрема боржником, від виконання своїх процесуальних обов'язків; обмеження кола учасників виконавчого провадження, які відповідно до закону мають право брати участь у виконавчих діях або представляти

інтереси сторін; обмеження процесуальних можливостей щодо звернення стягнення на окреме майно (кошти); визначення порядку черговості розподілу стягнутих з боржника грошових сум; обмеження боржника у пересуванні тощо.

Застосування методу заборон у виконавчому провадженні дозволяє уповноваженому органу або особі вжити певних попереджувальних заходів, об'єктивно необхідних для виконання покладених на них завдань [5]. Цей метод одночасно спрямовано на захист прав і законних інтересів усіх осіб, які беруть участь у конкретному виконавчому провадженні, що утворює однакові процесуальні можливості сторін та учасників, а також дозволяє врівноважити їх становище.

Щодо сутності цього методу Н. Р. Кобецька вважає, що надання дозволів з одного боку, відіграє роль юридичного факту, з яким пов'язане виникнення відносин, а з іншого – виступає формою регулювання відповідних відносин, зокрема визначає, конкретизує права й обов'язки, встановлює умови і порядок дій суб'єкта [10, с. 245]. Слід підтримати таку думку, адже отримавши певні права, суб'єкт реалізує їх в рамках специфічних правовідносин, які в свою чергу виникають, змінюються та припиняються на підставі умов, передбачених цим дозволом.

Необхідно зауважити, що метод надання дозволів майже не використовується у виконавчому провадженні, що пов'язане з примусовим характером цієї діяльності та імперативністю вираження більшості приписів у відповідному законодавстві. Він переважно має допоміжний характер, оскільки використовується при вирішенні окремих організаційних питань під час виконавчого провадження.

Метод координації являє собою узгодження, поєднання, приведення до певного порядку чи відповідно до поставлених завдань складових частин чогось (понять, дій, речей тощо). Він полягає в узгодженні, впорядкуванні різних частин системи, а також забезпечує впорядкування взаємозв'язків і взаємодій між учасниками процесу з метою узгодження дій та об'єднання зусиль на вирішення загальних завдань [11, с. 345]. Вбачається, що координація є допоміжним засобом

погодження дій різних за організаційно-правовим статусом суб'єктів, об'єднаних єдиними за змістом правовідносинами. При цьому повноваження таких суб'єктів можуть бути різними за змістом та сферою впливу.

Слід зауважити, що мета і завдання координації обумовлені метою і завданнями адміністративної діяльності в конкретній сфері та не можуть існувати автономно. Інакше кажучи, зміст методу координації визначається суспільним призначенням правовідносин та характеризується специфічним суб'єктним колом. На користь цієї думки свідчать праці деяких зарубіжних вчених, які висловлюють міркування, що сутність координації полягає саме у створенні умов для виконання певних дій для досягнення мети, яку ставить перед собою відповідна організація, установа чи орган влади [12, с. 18-19].

Цей метод потрібен для того, щоб під час виконавчого провадження уповноважений орган або особа мали можливість узгодити окремі процесуальні аспекти здійснення примусових заходів з іншими суб'єктами, які залучені до примусового виконання конкретного рішення, а також між собою.

З приводу сутності правового стимулу, то це є закріплений в нормі права засіб правового впливу на поведінку особи, спрямований на спонукання її до суспільно корисного й соціально активного правомірного діяння, яке має свідомо-вольовий характер, з метою задоволення потреб та інтересів і досягнення поставлених цілей [13, с. 35].

Вбачається, що метод стимулювання у виконавчому провадженні міцно пов'язаний з метою самої адміністративно-процедурної діяльності у сфері примусового виконання рішень, адже виступає як допоміжний засіб її досягнення. Застосовуючи цей метод, законодавець з одного боку намагається стимулювати боржника до виконання його обов'язків перед стягувачем та державою, а з іншого – є мотиваційним засобом у діяльності органів примусового виконання та осіб, що мають у цій сфері делеговані повноваження.

Характерними ознаками методу стимулювання є: зв'язок зі сприятливими умовами для здійснення власних інтересів особи, виражений в обіцянці чи наданні цінностей; перспектива розширення обсягу

можливостей, свободи, адже формами прояву правових стимулів виступають суб'єктивні права, законні інтереси, заохочення; наявність позитивної правової мотивації; спрямованість на впорядковану зміну суспільних відносин, що полягає у виконанні функції їх розвитку та вдосконалення.

Метод стимулювання у виконавчому провадженні має два основні аспекти: правовий (позбавлення боржника зобов'язань у разі добровільного виконання ним вимог юрисдикційного рішення) та матеріальний (передбачає застосування мотиваційних механізмів у роботі органів примусового виконання у вигляді встановлення винагороди). Обидва аспекти взаємопов'язані, адже позбавлення зобов'язань має свої матеріальні наслідки (наприклад, звільнення від сплати виконавчого збору), а матеріальний аспект, обумовлений правовими наслідками у вигляді повного та своєчасного виконання рішення. В умовах адміністративної реформи, застосування цього методу є необхідним, оскільки ефективність кожного окремого виду адміністративно-процедурної діяльності досягається не лише за допомогою примусу, а й шляхом використання стимулюючих механізмів, які за своїм впливом є набагато дієвішими ніж звичайне примушування до будь-якої поведінки.

ВИСНОВКИ. На підставі проведеного дослідження, можна виділити такі ознаки методів примусового виконання, які застосовуються в практиці виконавчого провадження: системність та взаємообумовленість (усі методи примусового виконання доповнюють один одного і в сукупності утворюють цілісну методологію, яка забезпечує практичну реалізацію принципу обов'язковості виконання юрисдикційних рішень); поліфункціональність (одночасне поєднання правових, економічних та психологічних аспектів, наприклад, метод примусу – це синтез різних за змістом обмежень, які впливають на волю, матеріальне становище та правовий статус боржника); наявність основної та додаткової мети при реалізації (основна мета, полягає у забезпеченні своєчасного та повного виконання рішення, а додаткова – у досягненні відповідних процесуальних результатів, які дозволять наблизитися до основної

мети); процесуальна та нормативно-правова обмеженість (застосування будь-якого методу примусового виконання обмежено чіткими строками, умовами та підставами, а також порядком, визначеним у законодавстві про виконавче провадження та інших нормативно-правових актах); збалансованість (методологія примусового виконання побудована таким чином, щоб максимально врівноважити процесуальні можливості сторін виконавчого провадження та органів примусового виконання).

Підводячи підсумки дослідження сутності методів примусового виконання рішень, доцільно акцентувати увагу на тому, що основні недоліки методів примусового виконання на сучасному етапі пов'язані з відсутністю дієвих механізмів процесуального впливу на сторін, невизначеністю сутності та змісту окремих адміністративних методів, відсутністю механізмів узгодження діяльності приватних виконавців з органами влади та їх посадовими особами, недосконалістю засобів нормативно-правового закріплення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Криволапчук В. О. Сучасний погляд на методи адміністративного права. Науковий вісник ЛьвДУВС. 2014. № 14. С. 184–193.
2. Бортняк Ф. В. Форми та методи діяльності державної виконавчої служби: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 207 с.
3. Верба О. Б. Правосуб'єктність суду у виконавчому провадженні : дис. канд. юрид. наук. Львів, 2012. 244 с.
4. Дембіцька С. Л. Адміністративний примус як беззаперечний метод здійснення державної влади. Наук. вісник Ужгородського нац ун-ту. 2015. № 31. С. 121–124.
5. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Коломоєць Т. О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2005. 455 с.
7. Трещова О. Р. Теоретико-правові засади державного примусу. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2010. № 19. С. 92–98.
8. Кузьменко В. А. Застосування заходів процесуального примусу в адміністративному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. 244 с.
9. Раданович Н. Юридичні заборони (до питання становлення). Вісник Львівського ун-ту. 2016. № 62. С. 23–32.
10. Кобецька Н. Р. Дозволи й договори в механізмі правового регулювання природокористування. Актуальні проблеми держави і права. 2014. № 32. С. 242– 247.
11. Юридична енциклопедія / за заг. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Укр. енцикл., 2004. 768 с.
12. Follet M. P. The New State Gloucester. Mass.: Peter Smith, 1918. P. 18-19.
13. Луценко І. М. Правові стимули: теоретико-правові засади та механізми реалізації: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2009. 227 с.
14. Крупнова Л. В. Розвиток виконавчого провадження в умовах реформування державного управління в Україні. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 7. С. 143–145.